

Vznik múzea v Považskej Bystrici a prvá expozícia v kaštieli v Orlovom

Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici je kultúrna inštitúcia fondového charakteru so zbierkotvorným, vedeckovýskumným, kultúrne-vzdelávacím i metodickým zameraním a patrí medzi najmladšie regionálne múzeá na Slovensku.

Väčšina múzeí na Slovensku vznikla z iniciatívy miestnych vlastivedných krúžkov či združení, ktoré najmä v prvej polovici 20. storočia zhromažďovali trojrozmerný materiál dokumentujúci hmotnú a duchovnú kultúru zanikajúcej roľnícko-remeselníckej society. Takáto iniciatíva v Považskej Bystrici nebola a vznik múzea bol výsledkom dobudovania siete okresných múzeí v 80. rokoch 20. storočia, čo bolo súčasťou vtedajšej štátnej kultúrnej politiky. Prvý názov tejto kultúrnej inštitúcie bol „Okresné múzeum v Považskej Bystrici“ a oficiálnym dňom vzniku je v zriaďovacej listine uvedený 1. január 1984. Názov „Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici“ dostalo múzeum v roku 1986. Personálne a zbierkové budovanie múzea sa však začalo už od začiatku osemdesiatych rokov 20. storočia v rámci vtedajšej okresnej pamiatkovej správy. Riaditeľom bol Mgr. Teodor Kohút, pracovníkom pre spoločensko-vednú oblasť PhDr. Milan Kiripolský a pre prírodovednú oblasť Oľga Strašíková. Okresná pamiatková správa sídlila v Orlovom - v dome č. 40.

Samotné prípravy a zhromažďovanie zbierok sa začalo už v roku 1980, keď boli kúpené prvé zbierkové predmety v rámci okresnej pamiatkovej správy. Boli to predovšetkým úžitkové predmety etnografického charakteru – poľnohospodárske náradie, ľudový odev a výšivky. Predmety v teréne celého okresu nachádzal a zhromažďoval etnograf PhDr. Milan Kiripolský, pracovník okresnej pamiatkovej správy. Určené boli predovšetkým pre pripravovanú expozíciu. Väčšina exponátov pochádzala z menších obcí, keďže Považská Bystrica prešla ešte v sedemdesiatych rokoch rozsiahlou prestavbou a najstaršia časť mesta bola úplne asanovaná. Vzhľadom k tomu, že tu nebola múzejná inštitúcia, nebol tu vykonaný ani zber predmetov muzeálneho charakteru, a tak sa úplne zničili predmety, ktoré mohli dokumentovať roľnícko-remeselnícku vrstvu v Považskej Bystrici. Väčšina predmetov, či už zakúpených alebo darovaných pochádzala z obcí celého okresu.

Koncom roku 1982 prišiel prvý veľký dar pre vznikajúce múzeum. Promovaná pedagogička Irena Bluhová, partnerka akademického maliara Imra Weinera Kráľa, darovala Okresnému národnému výboru v Považskej Bystrici, Odboru kultúry, kolekciu 62 kusov obrazov od Imra Weinera Kráľa. V liste zo dňa 31. 12. 1982 píše:

“Je pre nás veľkou radosťou, že sme mohli s touto akciou prispieť k zachovaniu umeleckých a historických diel a obohatiť práve zbierky novobudovaného vlastivedného múzea nášho rodiska a tým vyjadriť náš vrelý vzťah k nemu a tým aj k našej vlasti.

Stalo sa to práve pri ukončení roka, a preto k vstupu do Nového Vám všetkým tam „pod Manínom“ želim to čo k spokojnosti, k úspechu a radosť treba!

Bratislava, 31. XII. 1982.

Súdržským pozdravom:

*Irena Bluhová, prom. ped.
Zaslúžilá a zakladajúca členka KSČ*

List bol adresovaný vedúcemu odboru kultúry Karolovi Juračkovi a na vedomie bol zaslaný riaditeľovi pamiatkovej správy Teodorovi Kohútovi.

V roku 1983 boli obrazy odovzdané Odboru kultúry ONV v Považskej Bystrici a stali sa základom pre budovanie zbierky výtvarného umenia.

V roku 1984 sa sídlom múzea stal kaštieľ Orlové, ktorý prešiel koncom sedemdesiatych a začiatkom osemdesiatych rokov 20. storočia rozsiahlou rekonštrukciou. Rekonštrukciu kaštieľa financovali z dvoch tretín Považské strojárne Klementa Gottwalda, k. p. Považská Bystrica a jednu tretinu vyfinancoval Okresný národný výbor v Považskej Bystrici. Uskutočnila sa komplexná obnova kaštieľa spolu s kaplnkou a príľahlým historickým parkom. V parku boli vybudované ohrady a voliéry pre zvieratá ZOO-kútika. Väčšina priestorov kaštieľa slúžila pre reprezentačné účely Považských strojární a slovenských strojárenských podnikov, ktoré tu realizovali mnohé rokovania i na medzinárodnej úrovni. Múzeum malo v kaštieli umiestnené tri pracovne a expozície na časti prízemnia. Z hľadiska priestorového to bolo nedostatočné zabezpečenie pre plnenie všetkých úloh, ktoré múzeum má plniť. Už v čase vzniku sa rátalo s premiestnením múzea do kaštieľa v Považskom Podhradí, kde mala byť spoločenskovedná sekcia a v Jasenici, kde mala byť prírodovedná sekcia. Rekonštrukcia oboch kaštieľov bola plánovaná na začiatok 90. rokov 20. storočia.

Intenzívne práce na príprave zbierok a scenára expozície pokračovali až do začiatku roku 1984, keď sa prešlo k budovaniu expozície. Na realizácii sa podieľali okrem pracovníkov múzea i pracovníci osvetového strediska a komplexnú výstavbu expozície zabezpečovala výstavnícka spoločnosť Agrokomplex z Nitry.

Scenár expozície bol pripravený v duchu vtedajšej doby s dôrazom na pracujúci ľud a dejiny robotníckeho hnutia. Na scenári sa podieľal kolektív autorov z viacerých vedných odborov. Expozícia bola rozdelená na prírodovednú časť a spoločenskovednú časť.

Časť Príroda prezentovala geológiu, flóru a faunu povážskobystrického regiónu s dôrazom na Strážovské vrchy.

V spolupráci s poprednými znalcami terénu boli zhromaždené exponáty z celého regiónu. Geologické danosti regiónu boli predstavené predovšetkým prostredníctvom máp a pozoruhodných geologických exponátov. Flóra bola prezentovaná prostredníctvom herbárových položiek a veľkorozmerných fotografií. Rozsiahla zbierka dermoplastických preparátov priblížila čo najvernejšie faunu žijúcu v regióne. Práve táto časť expozície bola divácky najpríťažlivejšia a vyhladávaná najmä rodinami s deťmi.

Druhá časť expozície dokumentovala spoločensko-historický vývoj regiónu. Najstaršie osídlenie a predovšetkým púchovská kultúra boli prezentované zapožičanými zbierkami z Považského múzea zo Žiliny, ktoré vykonávalo výskumy a zber na území okresu Považská Bystrica od začiatku 50. rokov 20. storočia. Niektoré vzácne archeologické nálezy boli dlhodobo zapožičané zo Slovenského národného múzea – Etnografického múzea v Martine.

Etnografická expozícia bola zameraná na ľudové zamestnania, predovšetkým roľníctvo a ovčiarstvo, ktoré boli hlavnými zdrojmi obživy miestneho obyvateľstva a výrazne ovplyvnili hmotnú i duchovnú kultúru v regióne. Unikátne hudobné nástroje - trombity vznikli práve na salašoch ako signálne nástroje a dodnes pútajú pozornosť na folklórnych predstaveniach. Ojedinelými exponátmi boli modely mlynov predstavujúce funkcie mlyna a zamestnanie mlynárov.

V časti Ľudový odev boli predstavené najpozoruhodnejšie kroje zo zbierkotvornej oblasti múzea. Ženský i mužský odev z Papradna, Marikovej, Mestečka a Záriečia, Červeného Kameňa boli dôkazom zručnosti žien v minulosti. Skvostom v rámci celého Slovenska, ale i v medzinárodných súvislostiach sa javí ľudový odev zo Zliechova, a preto mu bola venovaná náležitá pozornosť. Najmä ženský odev je výnimočný svojim zložením a stavbou a nesie v sebe prvky z renesančného obdobia. Renesančný charakter má i výšivka hlavne čo sa týka ornamentiky a farebnosti. Z ľudového výtvarného umenia boli prezentované plastiky z dreva a hliny od regionálnych autorov. Jarné zvykoslovie pripomenuli predovšetkým maľované vajíčka – kraslice.

Remeselné nástroje, ktorých v tom čase bolo v teréne ešte dosť, spolu s výrobkami alebo polotovarmi výrobkov vhodne ilustrovali niektoré remeslá. Charakteristické pre tento región bolo drotárstvo, košíkárstvo, spracovanie ľanu a konope, produkcia dreveného riadu a šindľov, výroba modrotlačie. Táto časť expozície patrila k najzaujímavejším a bolo tu sústredené najväčšie množstvo exponátov.

Záver národopisnej expozície tvorilo ľudové bývanie, ktoré v štylizovanej podobe predstavilo interiér izby, v minulosti jediný vykurovaný priestor v dome, slúžiaci na bývanie, prácu a odpočinok.

Ďalšiu časť expozície tvorili Dejiny robotníckeho hnutia v okrese Považská Bystrica. Táto časť expozície bola súčasťou prehliadky do roku 1990, keď po politických zmenách bola zrušená.

Súčasťou prehliadky bola aj expozícia Považských strojární, ktorá predstavovala históriu vzniku strojární a produkciu výrobkov strojární. Veľkej popularite sa tešila najmä zbierka motocyklov, ktoré sa vyrábali v Považských strojárňach v Považskej Bystrici a neskôr v Kolárove. Uvedenú expozíciu cielene vyhľadávali predovšetkým skutoční vyznávači techniky a technického pokroku. Bolo veľkou škodou, že v roku 2001, keď sa začalo schyľovať ku konkurzu Považských strojární, vtedajší správcovia - Majetok a. s., odviezli tesne pred Veľkou nocou všetky motocykle, a neskôr ostatnú časť expozície Považských strojární.

Všetky tieto expozície boli slávnostne sprístupnené 1. mája 1984 a tento deň sa zapísal do histórie múzea ako Deň otvorených dverí.

Každoročne mohli návštevníci v tento deň vidieť i reprezentačné priestory Považských strojární na prvom poschodí, ktoré boli v ostatnej časti roka uzavreté pre verejnosť. V kaštieli, v parku a na nádvorí sa konali mnohé vystúpenia súborov a rôzne súťaže. Neuveriteľné množstvo návštevníkov prešlo v tento deň bránou kaštieľa v Orlovom, čo bolo náročnou skúškou pre pracovníkov múzea, ale i zamestnancov Považských strojární, ktorí v kaštieli pracovali ako správcovia majetku strojární.

Samozrejme, že kvalitné expozície nemôžu byť zárukou stálej návštevnosti múzea. Predovšetkým výstavy a iné animované programy prispievali k zvyšovaniu návštevnosti, ktorá najmä po roku 2001 výrazne vzrástla, keď múzeum prevzalo správu celého kaštieľa v Orlovom od správcu konkurznej podstaty majetku Považských strojární.

Po roku 1990 sa konali viaceré stretnutia pracovníkov Považských strojární a miestnej samosprávy s cieľom odovzdať kaštieľ mestu. O týchto stretnutiach jestvujú písomné záznamy. Škoda, že sa vo vtedajšej samospráve nenašla odvaha prevziať kaštieľ a intenzívnejšie ho využívať na reprezentačné účely mesta a na rozvoj turistického ruchu. Jestvovala obava z vysokých prevádzkových nákladov, avšak nikto si nedal námahu, aby vykonal podrobnú analýzu fungovania elektrického vykurovania, ktoré bolo najväčšou nákladovou položkou. Správa múzea po prevzatí kaštieľa v roku 2001 zefektívnila prevádzku budovy a zvýšila návštevnosť celého areálu. Pracovníci múzea realizovali v priestoroch po strojárskej expozícii mnohé zaujímavé výstavy zo zbierok múzea, ale predstavili i tvorbu regionálnych autorov. Estetické a veľkorysé výstavné priestory kaštieľa sú jedinečné v širšom regióne Považskej Bystrice.

V roku 2001 múzeum oživilo ZOOKútik, ktorý bol zrušený v deväťdesiatych rokoch a najmä rodiny s deťmi sa vrátili do rozsiahleho anglického parku. Návšteva múzea a parku bola dôvodom na dlhšie zotrvanie v areáli, kde boli vytvorené náučné chodníky. Relaxovanie v prírode bolo spojené s poznávaním drevín, ktoré boli označené tabuľkami s odborným výkladom.

Viac ako pätnásť rokov, ktoré uplynuli od obnovy kaštieľa začalo prinášať mnohé prevádzkové problémy predovšetkým s vodovodnými a elektrickými rozvodmi. Permanentne návštevníkov

ohrozovala padajúca omietka a tehly, ktoré začali vypadávať z premoknutých múrov. Nemožnosť investovať do cudzieho majetku, ale i havarijný stav kaštieľa viedli k tomu, že múzeum sa muselo vysťahovať. Dňa 1. mája 2004 pracovníci múzea urobili posledný deň otvorených dverí s bohatým kultúrnym programom, ktorý v podmienkach kaštieľa mal neopakovateľnú atmosféru s nádychom smútku a nostalgie. Múzejníci odchádzali z kaštieľa s presvedčením, že sa sem vrátia aspoň expozície, pre ktoré sú v kaštieli jedinečné priestory.

Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici malo vo svojej krátkej histórii viacerých zriaďovateľov. Okresný národný výbor v Považskej Bystrici zriadil 1. 1. 1984 Okresné múzeum v Považskej Bystrici. Dňa 1. 1. 1985 ho ten istý zriaďovateľ premenoval na Vlastivedné múzeum. Dňom 1. 1. 1991 bolo múzeum delimitované pod Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky s názvom Vlastivedné múzeum. Od 1. 7. 1996 patrilo múzeum pod Považské kultúrne centrum a istý čas nieslo názov Považské múzeum. Dňom 24. 3. 1999 sa zriaďovateľom múzea stal Krajský úrad v Trenčíne a názov sa zmenil na Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici - Orlovom. Dňa 1. 4. 2002 sa zriaďovateľom stal Trenčiansky samosprávny kraj a názov múzea zostal zachovaný.

Od júna 2006 sídli administratívna časť múzea (depozity, odborní pracovníci, ekonomicko-prevádzkové oddelenie, knižnica a riaditeľ) v zrekonštruovanej časti budovy Strednej zdravotníckej školy priamo v Považskej Bystrici. Na základe dohody o prenájme s obcou Jasenica (12 km od Považskej Bystrice) bola v zrekonštruovanom renesančnom kaštieli vytvorená stála prírodovedná expozícia, ďalšie expozičné priestory sa využívali na krátkodobé výstavy.

V súčasnosti TSK a Vlastivedné múzeum pripravujú projekt rekonštrukcie budovy v Považskej Bystrici s cieľom presunúť expozíciu priamo do mesta.